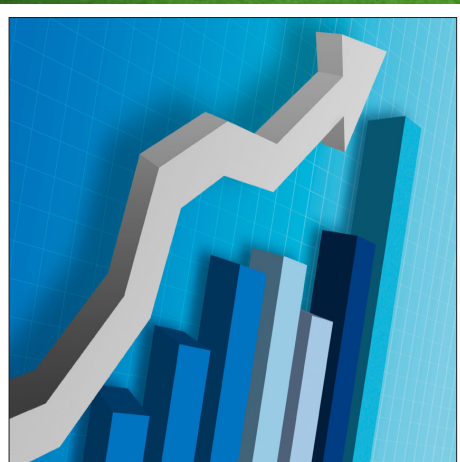

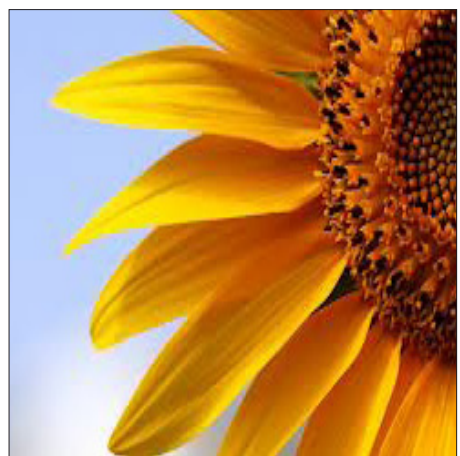

CRNA GORA
MINISTARSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA
I TURIZMA

**Peti godišnji izvještaj o implementaciji
Nacionalne strategije održivog razvoja
Crne Gore**

za period od 01. januara do 31. decembra 2012. godine

juna 2013. godine

Sadržaj

1	Kontekst izrade Petog godišnjeg izvještaja o sprovođenju NSOR-a.....	5
2	Proces, metodologija izrade i struktura Petog godišnjeg izvještaja o implementaciji NSOR-a	2
2.1.1	Ograničenja u izradi Petog godišnjeg izvještaja	7
3	Ocjena stanja sprovođenja NSOR-a i AP 2007-2012. godine	7
3.1.1	Opšti učinak.....	7
3.1.2	Učinak sprovođenja NSOR CG po stubovima održivog razvoja.....	8
3.1.3	Izazovi u sprovođenju mjera.....	9
4	Opšti trendovi održivog razvoja	9
4.1.1	Opšti cilj 1: Ubrzati ekonomski rast i razvoj i smanjiti regionalne razvojne nejednakosti	14
4.1.2	Opšti cilj 2: Smanjiti siromaštvo i obezbijediti jednakosti u pristupu uslugama i resursima	19
4.1.3	Opšti cilj 3: Osigurati efikasnu kontrolu i smanjenje zagađenja i održivo upravljanje prirodnim resursima	23
4.1.4	Opšti cilj 4: Poboľjšati sistem upravljanja i učešća javnosti; mobilisati sve aktere, uz izgradnju kapaciteta na svim novima.....	28
5	Preporuke za reviziju NSOR CG (2014-2020).....	29

1 Kontekst izrade Petog godišnjeg izvještaja o sprovođenju NSOR-a

Nacionalnom strategijom održivog razvoja Crne Gore (NSOR CG) koja je usvojena 2007. godine sa petogodišnjim Akcionom planom 2007-2012 propisuje se da je, radi usaglašavanja Dokumenta sa ključnim društvenim okolnostima i međunarodnim procesima, nužno da se Akcioni plan revidira tri godine nakon početka njegovog sprovođenja, a da se nakon pet godina od usvajanja korjenito revidira i sama Strategija.

Inovirani Akcioni plan za period 2011-2012. godine usvojen je 2011. godine i **sadrži 236 mjera**. Ovim mjerama konkretizuju se načini sprovođenja zadataka definisanih u okviru 24 razvojne oblasti koje čine Strategiju i koje pokrivaju sva tri stuba održivog razvoja – ekonomski, društveni i stub zaštite životne sredine, kao i dodatne dvije vizije održivog razvoja Crne Gore koje je Strategija definisala – etičku i kulturnu. Sve mjere novog plana imaju **precizno definisane vremenske odrednice** za sprovođenje, kao i **mjerljive indikatore** koji omogućavaju egzaktnije praćenje ostvarenog progressa. Na osnovu inoviranog Akcionog plana pripremljeni su Četvrti i **Peti godišnji izvještaji o implementaciji NSOR CG**.

Svi godišnji izvještaji, a naročito Peti kao **završni izvještaj**, analizom sprovedenosti mjera Akcionog plana Strategije kao i opštih indikatora održivosti razvoja Crne Gore, imaju za cilj da doprinesu jasnoj identifikaciji izazova sa kojima se Crna Gora suočava u sprovođenju održivog razvoja i definišu pravce za njihovo rješavanje. U tom kontekstu, godišnji izvještaji predstavljaju osnovu za samu reviziju NSOR CG koja će otpočeti u 2013. godini i važiće za period 2014-2020. godine.

2 Proces, metodologija izrade i struktura Petog godišnjeg izvještaja o implementaciji NSOR-a

Odjeljenje za podršku Nacionalnom savjetu za održivi razvoj u Ministarstvu održivog razvoja i turizma je, kao i do sada, koordinisalo procesom pripreme i izrade godišnjeg izvještaja o implementaciji NSOR CG. Kao što je to bio slučaj i prošle godine, i Peti godišnji izvještaj rađen je u saradnji sa **Koordinacionim tijelom za održivi razvoj** koje, Odlukom Vlade o obrazovanju ("Sl. list Crne Gore", br. 51/12 od 09.10.2012), broji 33 člana imenovanih predstavnika svih ministarstva, kabineta potpredsjednika Vlade kao i Zajednice opština Crne Gore.

Koordinacioni tim je, u procesu izrade Izvještaja, bio zadužen za **izvještavanje** kroz popunjavanje i dostavljanje **formulara** za pojedinačne oblasti koji sadrže ocjene i **analizu stanja zaključno sa 31.12.2012. godine**. Pošto je Peti izvještaj ujedno i završni dokument kojim će se dati cjelovita ocjena postignutog progressa u sprovođenju NSOR CG, dodatan napor je napravljen da se što realnije identifikuju izazovi koji su spriječili sprovođenje određenog broja mjera.

Predstavnici Odjeljenja su, u saradnji sa Koordinatoricom Radne grupe Nacionalnog savjeta za održivi razvoj za praćenje implementacije Strategije, kao i u izradi prethodnog Izvještaja, vodili **pripremu, koordinaciju, prikupljanje priloga, njihovu analizu i samo pisanje Izvještaja**.

Vodeći se prethodnim pozitivnim iskustvom, kako bi se na što bolji način dao uvid u stepen ostvarenosti svake od **236 mjera**, koordinatori su i ovog puta imali zadatak da ih ocijene jednom od slijedećih **šest kategorija**: *sprovedeno u potpunosti; pretežno sprovedeno; sprovedeno u manjoj mjeri; pripreme; bez aktivnosti i odustalo se od sprovođenja mjere*. Kroz analizu ovih statusa, u Izvještaju se definiše stepen sprovedenosti Strategije na ukupnom nivou kao i pojedinačno za svaki od tri stuba održivog razvoja.

Kao i u prethodnom Izvještaju, koordinatori su imali mogućnost da daju predloge novih formulacija postojećih indikatora ili da uvedu nove indikatore za definisane mjere. Sve sugerisane izmjene unešene su u tabelarnom dijelu Izvještaja (Prilog 1) na način prikazan na slici 1:

Slika 1: Primjer načina za predstavljanje predloga za promjenu određenog indikatora				
I	Poboljšanje saobraćajne povezanosti, posebno sjevernog regiona, kroz bolje održavanje postojeće i izgradnju nove infrastrukture; razvoj kombinovanog transporta (opšti cilj 1)			
c	Mjera	Rokovi	Nosioci	Indikator
4	Zaštita putne infrastrukture od dalje degradacije izazvane preopterećenošću teretnih vozila	godišnje	<u>Ministarstvo saobraćaja i pomorstva</u> , Direkcija za saobraćaj	Porast učešća vanrednog prevoza <u>Predložena izmjena u formulaciji:</u> Procenat obima vanrednog prevoza tereta u odnosu na prethodnu godinu

Sa druge strane, **novina** ovog Izvještaja je **detaljan prikaz trendova ostvarenosti opštih indikatora** koje je definisala Strategija, kojim se daje **presjek održivosti cjelokupnog razvoja Crne Gore za period od 2007. do 2012. godine**. Pored opisa trenda za navedeni petogodišnji period, dat je **prikaz budućih projekcija razvoja** za svaki od opštih indikatora.

Sam proces izrade Izvještaja, kao što je navedeno, tekao je u više faza u periodu od druge polovine februara 2013, kada su započele pripreme, do same finalizacije Izvještaja juna 2013. godine:

Aktivnosti <i>(*I i II se odnose na prvu i drugu polovinu mjeseca)</i>	Februar 2012.		Mart 2012.		April 2012.		Maj 2012.		Jun 2012.	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Priprema metodologije		X								
Sastanak sa koordinatorima o načinu i dinamici pripreme Izvještaja			X							
Priprema pojedinačnih priloga				X						
Obrada pojedinačnih priloga					X					
Kompilacija Izvještaja					X	X				
Finalizacija Nacrta izvještaja								X		
Dostavljanje mišljenja na Predlog izvještaja									X	
Finalizacija Predloga izvještaja										X
Sjednica Vlade/usvajanje										X

Za razliku od prethodnog Izvještaja, Peti godišnji izvještaj sadrži samo dva priloga:

- 1) Prilog 1: tabelarni dio koga čine popunjene tabele za svaku od 24 oblasti definisanih Strategijom;
- 2) Prilog 2: Listu koordinatora koji su radili na pripremi Izvještaja.

2.1.1 Ograničenja u izradi Petog godišnjeg izvještaja

Najzanačajniji problem ovog izvještavanja bilo je nedostavljanje koordinatorima traženih informacija od strane organa i nadležnih institucija, odnosno nedostupnost ili nemogućnost pribavljanja informacija od jednog broja koordinatora o realizaciji pojedinih mjera, što je, najčešće, rezultat preklapanja odnosno nedovoljno jasno definisanih nadležnosti resora za određene oblasti Strategije (kao što su zemljište, šume, vode, more i obalno područje, upravljanje i decentralizacija).

Podjednako važan problem u pripremi predstavljala je i **nemogućnost dobijanja informacije za jednu od ključnih kategorija u formularima – izazovi** (izazovi nijesu dostavljeni za 27 mjera), iako cjelokupni Izvještaj ukazuje na kašnjenje u rokovima za sprovođenje. Tokom revizije Strategije, nužno će biti da se ulože dodatni napor da se **nadležnosti institucija jasno razgraniče i definišu** kao i da se u organizaciji javne uprave da podjednak **značaj** zadacima na sprovođenju i praćenju **među-sektorskih dokumenata**, kao što je Nacionalna strategija održivog razvoja, kao i dokumentima kojima se utvrđuje politika u pojedinim sektorima, odnosno oblastima.

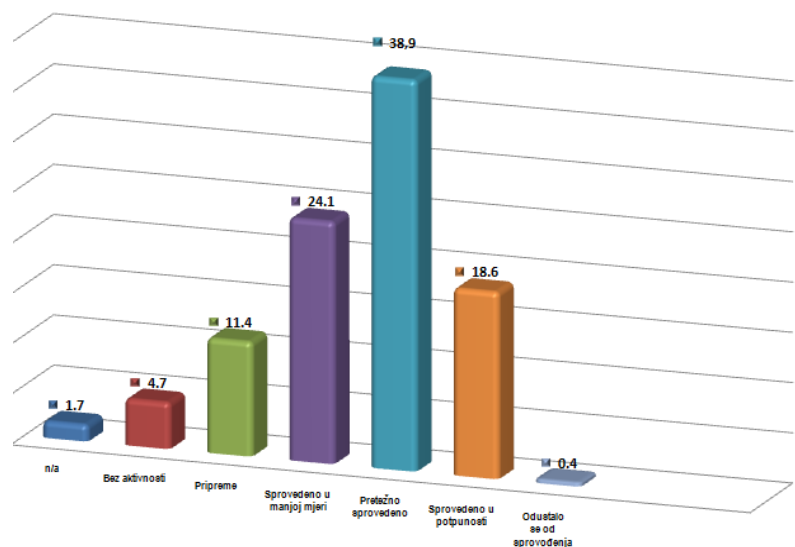
3 Ocjena stanja sprovođenja NSOR-a i AP 2007-2012. godine

3.1.1 Opšti učinak

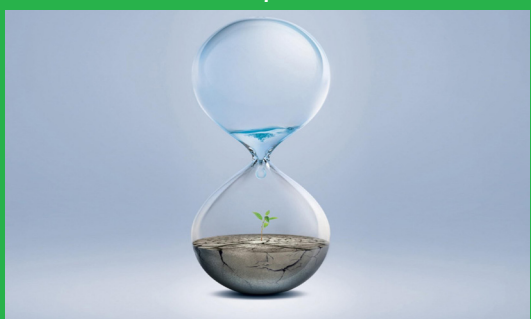
Peti godišnji izvještaj je posljednji izvještaj koji prati sprovođenje 236 mjera Akcionog plana Nacionalne strategije održivog razvoja kroz šest kategorija sprovedenosti koje su prethodno navedene. U ovom poglavlju, daje se prikaz i svih onih mjera za koje nije bilo moguće dobiti validne informacije (na grafikonima obilježeno sa *n/a*).

Analizom dostavljenih podataka koja je sumarno prikazana na Grafikonu 1, utvrđeno je da **44 mjere** od ukupno 236 imaju status **sprovedeno u potpunosti**, što predstavlja svega **18,6% od ukupnog broja**. Za razliku od prethodnog izvještaja (kada je 27 mjera bilo sprovedeno u potpunosti) očigledno je da je postignut pozitivan trend, međutim, **na nivou cjelokupnog izvještavanja** negativno se ocjenjuje da je manje od jedne **petine mjera sprovedeno u potpunosti** u poslednjoj godini sprovođenja Strategije.

Grafikon 1: AP NSOR-a 2011-2012. prema statusu realizacije svih mjera u % (236)

Drugim najvećim stepenom sprovedenosti **pretežno sprovedeno** rangirano je **92 mjere** ili 38,9%. Imajući u vidu statuse sa dva najveća stepena sprovedenosti, **opšti učinak za sva tri stuba održivosti je 57,6%**, što je nešto malo više od polovine mjera. Ukoliko se uzme u obzir da je rok za sprovođenje mjera bio period 2011. i 2012. godina ili su u pitanju mjere koje se kontinuirano prate, ovaj **procenat potvrđuje da ciljevi Strategije nijesu dostignuti u predviđenom roku**, što ukazuje na značajne izazove u sprovođenju mjera, i predstavlja bitan podatak u kontekstu revizije Strategije.

Kada se napravi uporedna **analiza sa prethodnim Izvještajem**, kada je bilo ukupno 55,9% mjera sa dva najveća stepena sprovedenosti, vidan je **blago pozitivan trend u sprovođenju** u završnom izvještajnom periodu.

Ukupno 57 mjera odnosno 24,1% obilježeno je statusom **sprovedeno u manjoj mjeri**, što predstavlja smanjenje u odnosu na prethodni Izvještaj u kome je 25,8% mjera bilo definisano ovim statusom. Međutim, zabrinjavajuće je da je **najnižim stepenima sprovedenosti (pripreme i bez aktivnosti)** ocijenjeno čak **38 mjera**, dok su **4 mjere bez određenog statusa** što predstavlja povećanje u odnosu na prethodnu godinu kada status nije postojao samo za 2 mjere.

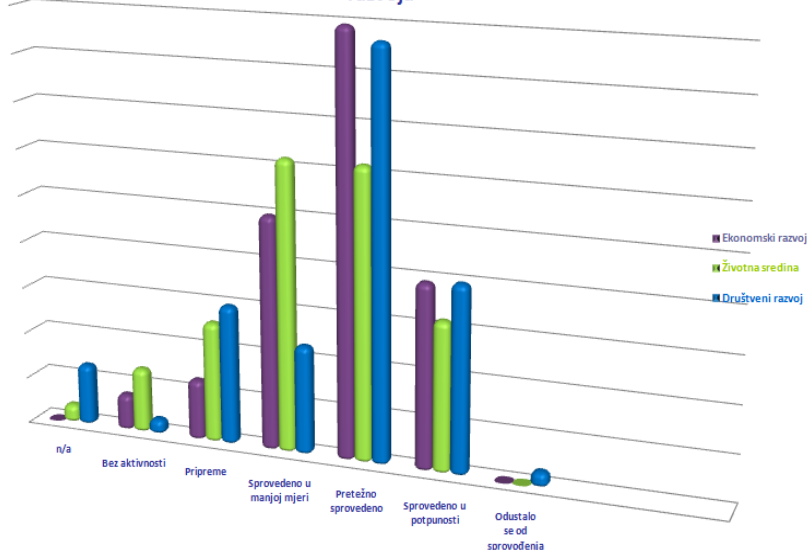
3.1.2 Učinak sprovođenja NSOR CG po stubovima održivog razvoja

Što se tiče stepena realizacije Akcionog plana za period od 2011. do 2012. godine po stubovima održivog razvoja Crne Gore, sa grafičkog prikaza se uočava da **najveći stepen sprovedenosti** ima **Ekonomski stub**. Ekonomski stub sadrži 76 mjera, od kojih **je sprovedeno u potpunosti ili pretežno sprovedeno 49** (64,47%). Svega **3 mjere** su **bez aktivnosti**, a **5 mjera** u **fazi priprema**.

Po učinku iza ekonomskog razvoja, kao što se vidi na Grafikonu 2, su mjere **Socijalnog stuba** (ukupno 60), čija opšta sprovedenost za najveća dva statusa je **65%**. Kod ovoga stuba za 2 mjere nijesu dostavljene informacije, što je rezultat preklapanja nadležnosti u tim oblastima. Uz mjere za koje nijesu dostavljene informacije, sa dva najmanja stepena sprovedenosti kategorizovano je 20 % mjera.

Kao i u prethodnom Izvještaju, **Životna sredina** i dalje ima **najmanji stepenom implementacije**. Od ukupno 100 mjera, **47% je sprovedeno u potpunosti i pretežno sprovedeno**, što predstavlja značajno **manji prosjek učinka u odnosu na ostala dva stuba**.

Grafikon 2: stepen realizacije AP-a NSOR 2011-2012. po stubovima održivog razvoja

Pri ovoj analizi treba imati na umu da broj kako mjera, tako i oblasti koje obuhvataju stubovi održivog razvoja nije jednak, već da je upravo u oblasti životne sredine definisan najveći broj mjera, a da se **pod stubom životne sredine nalaze oblasti koje su u nadležnosti više resora**. Pored same zaštite životne sredine, ovom stubu pripadaju i oblasti klimatskih promjena, prostornog planiranja, otpada, šuma, voda i zemljišta. Stoga i ne iznenađuje podatak da za **22 mjera** iz stuba životne sredine **nijesu dostavljene informacije** (2) ili je status definisan kao **bez aktivnosti** (7) ili u **fazi priprema** (13), što je neophodno imati u vidu prilikom revizije Strategije, kako bi se na najbolji način definisale smjernice za prevazilaženje problema u realizaciji zahtjeva životne sredine.

Životna sredina, takođe **prednjači i u broju mjera kojim je dodjeljen status sprovedeno u manjoj mjeri** (31), što takođe ukazuje na brojne izazove i probleme koji su usporili realizaciju ovih mjera u predviđenom roku.

3.1.3 Izazovi u sprovođenju mjera

Ono što je zajednički problem u svim stubovima je **nemogućnost dobijanja ili nepostojanje analize uzroka za nesprovođenje ili kašnjenje** u sprovođenju mjera. Za **27 mjera** nijesu dostavljeni **izazovi** koji bi ukazali zašto se kasni u realizaciji pojedinih mjera, dok za **4 mjere** nijesu dostavljene **bilo kakve informacije**. Ovo, takođe, ukazuje i na činjenicu da prilikom izvještavanja i dalje postoje **problemi u komunikaciji između resora** kako zbog nejasno **definisanih nadležnosti** tako i **zbog nedostatka koordinacije** između različitih nivoa upravljanja. Poslednji izazov naročito je bio izražen u oblasti zdravstva i decentralizacije gdje je za pojedine mjere trebalo sakupiti informacije od jedinica lokalne samouprave i sumirati ih u cilju prikazivanja agregatnog podatka na nivou Crne Gore, što nije bilo moguće izvršiti.

Na osnovu analize dobijenih priloga, kao **glavni izazov u sprovođenju najvećeg broja mjera** ističe se **nedostatak finansijskih i kadrovskih kapaciteta**, što najčešće dovodi do toga da mjere budu ocjenjene nižim stepenom realizacije i pored, često, posvećenosti i dobre volje za njihovom realizacijom. Pored nedovoljnog kadrovskog kapaciteta, jedan od problema je i **nedovoljna obučenost kadrova** za implementaciju određenih mjera, što je u uskoj vezi i sa finansijskim sredstvima koja su teže dostupna za obuke kadrova usled finansijske krize.

Takođe, jedan od evidentnih problema je i sama **održivost realizacije pojedinih mjera** koje su uspješno realizovane dok je njihovo sprovođenje bilo predviđeno u okviru međunarodno finansiranih projekata i programa, što, nakon njihove finalizacije, nije nastavljano usled nedostatka finansiranja od strane nadležnih resora.

Svakako, na kraju, treba istaći i ključni problem svakog izvještavanja, a to je rasuta, **nedostupna ili neadekvatna statistika** za značajan broj predloženih mjera/ indikatora, što uslovljava i kvalitet dobijenih priloga i ocjena od strane resora.

4 Opšti trendovi održivog razvoja

Kao što je već naznačeno u Poglavlju 2, ovaj Izvještaj se u metodologiji izrade razlikuje od prethodnih u tome da se njime po prvi put stavlja fokus na opšte indikatore održivog razvoja koji su sastavni dio NSOR CG kao pokazateljima sveukupnog stepena održivosti razvoja Crne Gore. Poglavlje 3 detaljno je prikazalo stepen sprovedenosti NSOR-a odnosno njenog Akcionog plana tokom njegovog petogodišnjeg trajanja. Ovo poglavlje, sa druge strane, ima za cilj da pruži cjelovitiju sliku trendova održivosti opšteg razvoja Crne Gore na bazi kvantitativnih pokazatelja. Analizom opštih indikatora održivog razvoja dat je pregled i ocjena stanja za period od 2007. do 2012. godine (*u određenim indikatorima i ranije*).

Nacionalna strategija održivog razvoja usvojena je 2007. godine zajedno sa 28 opštih indikatora za koje je ocijenjeno da odražavaju sliku generalnih trendova i kretanja u društvu u kontekstu održivog razvoja. Kao rezultat zaključaka Prvog godišnjeg izvještaja o sprovođenju NSOR-a, u saradnji sa Ujedinjenim nacijama, izvršena je revizija ovih indikatora u okviru čega je određen broj indikatora koji su se preklapali ili pokazali nemjerljivim predložen za brisanje (ukupno 3), a dodati su indikatori (ukupno 8) za koje je ocijenjeno da na kvalitetan način dopunjuju postojeći set. Kasnijim monitoringom, utvrđeno je da su tri predložena nova indikatora i dodatna dva iz originalnog seta nemjerljiva, dok se, sa druge strane, počelo sa mjerenjem podataka za jedan od originalnih indikatora predloženih za brisanje. Zbog ovih izmjena, u 2012. godini, prati se set od 30 indikatora koji predstavljaju bazu analize sadržane u ovom, završnom, dokumentu o sprovođenju NSOR CG.

Tokom revizije NSOR-a koja treba da počne u drugoj polovini 2013. godine, reviziju ovih indikatora treba uraditi u pravcu proširenja broja indikatora u skladu sa vizijom i ciljevima koje će inovirani dokument sadržati, kao i sa jasnim utvrđivanjem hijerarhije predloženih indikatora u skladu sa EU i UN metodologijama i postojećim međunarodnim setovima indikatora održivog razvoja.

Trideset opštih indikatora koncipirani su tako da **odgovaraju opštim ciljevima** odnosno vizijama koje je postavila Nacionalna strategija održivog razvoja. Zbog slabe dostupnosti mjerljivih podataka koji su uporedivi kroz duže vremenske serije, najveći broj opštih indikatora (22/30) mjeri ostvarenje prvog i trećeg cilja Strategije koji se tiču *ekonomskog i stuba zaštite životne sredine* (po 11 indikatora za svaki od ciljeva). Cilj koji se tiče *socijalne vizije* mjeri se svega kroz sedam opštih indikatora, dok za viziju *etičkog razvoja* Crne Gore postoji samo jedan indikator. *Kulturnu viziju* održivog razvoja ni tokom revizije seta opštih indikatora nije bilo moguće definisati u smislu postavljanja adekvatnih indikatora, što svakako treba da bude sastavni dio procesa revizije Strategije.

Jedna od glavnih preporuka ovog Izvještaja je ponovna ocjena da je **nužno poboljšanje trenutno neadekvatne i nedostupne statistike** kao i korišćenja naučnih i stručnih podataka kao **osnove za kreiranje svih politika**.

Opšti cilj 1 NSOR CG: U odnosu na **Cilj 1 Ubrzati ekonomski rast i razvoj i smanjiti regionalne razvojne nejednakosti**, Crna Gora je od 2006. do 2012. godine prvobitno zabilježila rast koji je bio praćen poboljšanjem trenda svih ekonomskih indikatora i na nacionalnom i na nivou regiona. Međutim, ovaj trend je naglo prekinut početkom globalne finansijske i ekonomske krize čiji uticaji na nacionalnom nivou su, i pored blagog oporavka ekonomije u protekle dvije godine, značajno povećali izazove u osiguranju stabilnosti rasta i kvaliteta života građana. Oporavak se vidi i kroz značajno veći neto priliv stranih direktnih investicija u 2012. godini, naročito u sektoru poljoprivrede i proizvodnje hrane.

Razvoj ostalih prioritetnih privrednih grana koje imaju potencijal za ozeljenjavanje crnogorske ekonomije *turizam i energetika* bilježi značajne fluktuacije. Glavni faktori su, u domenu turizma, nedovoljno razvijeni turistički kapaciteti sa 4 ili 5 zvjezdica, nedostatak generalnih smještajnih kapaciteta na sjeveru Crne Gore, nedovoljno diversifikovana ponuda i, u sektoru energetike, visok energetska intenzitet, nizak stepen energetske efikasnosti u svim privrednim sektorima i nedovoljno iskorišćenje potencijala za upotrebu obnovljivih izvora energije.

Uloga nauke odnosno ulaganja u istraživanje i razvoj bilježi značajan rast u poslednjoj godini, što je posljedica velikim dijelom i otvaranja mogućnosti učešća crnogorskih projekata u EU programima. Ulaganje u nove, čistije tehnologije u kontekstu zelene ekonomije i borbe protiv klimatskih promjena, kao i podsticanje osnivanja novih preduzeća, posebno malih i srednjih, u oblastima informacionih i komunikacionih tehnologija i drugih tehničkih sektora, od vitalne je važnosti za kombinovanje zapošljavanja sa privrednim rastom. Sprovođenje strategije razvoja klastera, koja je već dala prve rezultate, radi prevazilaženja „uskih grla“ u poslovanju treba intezivirati.

U okviru ekonomskog stuba, posebno su vidni izazovi u sprovođenju aktivnosti na regionalnom odnosno lokalnom nivou. I pored mjera za podsticanje oporavka ekonomije i stimulacije zapošljavanja, ekonomska i finansijska kriza najdublji trag ostavila je na najmanje razvijene djelove države što se ogleda u rastućim regionalnim razlikama u broju nezaposlenih i standardu života između sjevernog, središnjeg i primorskog regiona. Na nivou svih jedinica lokalne samouprave vidni su problemi nedostatka kapaciteta i finansija neophodnih za dugoročno strateško planiranje razvoja (npr. do kraja 2012, godine samo 12 jedinica lokalne samouprave ispunilo je zakonom utvrđenu obavezu izrade strateških planova razvoja), kao i neprepoznavanje značaja strateškog planiranja za razvoj lokalnih zajednica.

Za oporavak ekonomije i povećani stepen sprovođenja mjera iz NSOR CG kao i sektorskih strategija nužno je stimulisati investicije i započeti realizaciju razvojnih projekata. U tom kontekstu, naročitu pažnju treba posvetiti rješavanju problema složenih formalno pravnih zahtjeva u realizaciji javnih nabavki, što je u posljednjem periodu nerijetko dovodilo do prekidanja odnosno poništavanja postupaka prije suštinskog razmatranja kvaliteta prispjelih ponuda. Ovakav trend bio je problem i u iskorišćenju već odobrenih donatorskih sredstava, što je zaustavilo ili usporilo realizaciju značajnog broja mjera. Kako bi se iskoristili ekonomski potencijali koje posjeduje Crna Gora, treba raditi i na prevazilaženju problema nedostatka kvalifikovane domaće radne snage u sektoru turizmu, zbog čega treba intezivirati obuke na svim nivoima obrazovanja. U domenu sektora poljoprivrede, nužno je u narednom periodu raditi na edukaciji i pružanju podrške u pisanju projekata kao i pojašnjenju finansijskih pokazatelja i prednosti zadrugarstva poljoprivrednicima.

Opšti cilj 2 NSOR CG: Sličan trend volatilnosti opštih pokazatelja održivosti razvoja vidan je u dijelu **Cilja 2** koji se odnosi na **Smanjenje siromaštva i obezbjeđivanje jednakosti u pristupu uslugama i resursima**. Stopa siromaštva je od 2010. godine u značajnom porastu, što je prouzrokovalo i povećanje indeksa nejednakosti u društvu, naročito u pogledu regionalnih razlika. Kao rezultat opštih ekonomskih i socijalnih kretanja, žene i mladi postali su dio osjetljivih kategorija društva, sa značajnim preprekama za puno i ravnopravno uključivanje na tržištu rada (u Crnoj Gori je više nego duplo manje žena zaposleno nego u EU).

U cilju smanjenja stope nezaposlenih kod mlade populacije, potrebno je raditi na povezivanju obrazovnih programa sa potrebama tržišta, što uključuje i formiranje novih studijskih programa. U pogledu unaprjeđenja rodne ravnopravnosti, uvođenje kvote od 30% žena poslanica u Skupštini Crne Gore kao i povećanje broja njihove zastupljenosti nakon poslednjih parlamentarnih izbora predstavlja pozitivan trend. Međutim i dalje je neophodno raditi na prevazilaženju stigme i diskriminacije po osnovi pola (i ostalim osnovama) kao i podsticanju ekonomskog osnaživanja žena kao značajnog potencijala za revitalizaciju ekonomije, poboljšanje ukupnog nivoa životnog standarda i ojačanu društvenu koheziju. Rad na osiguranju integracije osjetljivih grupa treba intezivirati, naročito za raseljena lica.

Sa druge strane, indikatori koji prate stepen upisa u osnovne škole i pismenost pokazuju standardni napredak i približavanje zacrtanim vrijednostima u ovim oblastima (100% upisa i 0 % nepismenosti mlađe populacije). Naročit napredak ostvaren je u osnovnom obrazovanju romske i egipćanske djece kao i djece sa posebnim potrebama, što je potrebno nastaviti daljim unaprjeđivanjima mehanizama za njihovo pohađanje nastave. Ovim indikatorima, međutim, nije moguće mjeriti kvalitet obrazovanja kao i osposobljenost mladih ljudi, što je sve veći trend u EU gdje se značaj pridaje životnim vještinama neophodnim za savremenog čovjeka (upotreba računara, različitih mašina, bankomata, kao i sposobnost snalaženja u različitim životnim situacijama). Ovo mora biti prioritet i za budući razvoj Crne Gore ukoliko se želi trajno poboljšati konkuretnost kako države tako i društva u cjelini. Naročito bitan segment je unaprjeđenje obrazovanja za održivi razvoj na način integrisanog uključavanja održivih sadržaja u sve predmete.

U pogledu zdravlja, trendovi su pozitivni (smanjena smrtnost djece i stepen korišćenja duvana), međutim u oba slučaja dalji napredak zavisiće od doslednosti sprovođenja zakona i već usvojenih strateških odrednica koje su u skladu sa EU integracijama Crne Gore. Poštovanje zakona, zajedno sa nedovoljno razvijenom sviješću i stepenom informisanosti, izazov je i u oblasti sprječavanja trenda nelegalne gradnje odnosno regularizacije već postojećih neformalnih naselja.

Opšti cilj 3 NSOR CG: Cilj 3 Osigurati efikasnu kontrolu i smanjenje zagađenja i održivo upravljanje prirodnim resursima, kao što je navedeno u Poglavlju 3, predstavlja poseban izazov u sprovođenju koncepta održivog razvoja na terenu. Imajući u vidu veličinu sredstava nužnih za uređenje najvećeg broja oblasti koje spadaju pod stub životne sredine, naročito zaštite prirode, monitoringa stanja životne sredine kao i izgradnje odnosno unaprjeđenje stanja komunalne infrastrukture, uticaji finansijske i ekonomske krize naročito su usporili dinamiku sprovođenja predviđenih ciljeva i operativnih mjera u ovim oblastima.

Potrošnja vode usled gubitaka i zastarjele infrastrukture je i dalje na nivou značajno većem od ciljanih i EU prosjeka, dok se tek manje od jedne petine otpadnih voda prečišćava. Iako je ostvaren značajan progres u oblasti zaštite teritorije radi očuvanja biodiverziteta, cilj od 10% nije postignut, primarno zbog nedostatka stručnih podloga i studija za proglašenje teritorija zaštićenim (posebno su važni stepeni zaštite niži od nacionalnih parkova). Naročito je alarmantna nemogućnost ispunjenja cilja definisanog NSOR-om da se do 2010. godine 10% površine oblasti mora i obalnih područja stavi pod zaštitu, imajući u vidu značajne pritiske na priobalne ekosisteme iz sektora turizma i građevinarstva.

Ovakvu ocjenu podržava i analiza indikatora gustine turizma na obali koji pokazuje da se tokom cjelokupnog posmatranog perioda svega 4% od ukupnog broja noćenja odvija van obalnog područja. U narednom periodu, biće ključno ostvarivanje jačanja turističke ponude u sjevernom i središnjem dijelu kroz realizaciju green field investicija. Što se tiče zaštićenih područja, pored samog procentualnog ispunjenja zacrtanih ciljanih vrijednosti, u kontekstu održivog razvoja neophodno je da se osigura jasno definisanje upravljačkih struktura i njihovih pratećih nadležnosti u zaštićenim područjima kao i kvaliteta programa upravljanja i održivosti njihovog finansiranja.

Integracija standarda zaštite životne sredine i poslovanje privrednih subjekata je u poslednje dve godine otežano prestankom stimulansa za uvođenje dobrovoljnih mehanizama za poboljšanje učinaka kao što su EMAS, ISO standardi, ekološki znak i slično kao i izazovima velikih postrojenja u dobijanju integrisane dozvole za rad u skladu sa Zakonom o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine. Ovo je naročito značajno u kontekstu smanjenje CO2 emisija kao dio sprovođenja preporuka za smanjenje gasova sa efektom staklene bašte kako za sektore proizvodnje i potrošnje energije, koji imaju najveći potencijal za smanjenje, tako i za ne-energetske sektore, kao što je poljoprivreda i upravljanje otpadom. Ukoliko se ne preduzmu mjere za smanjenje emisija, poseban problem može da se očekuje na lokalitetu Pljevlja gdje je koncentracija PM10 čestica u vazduhu jedan od osnovnih ekoloških i zdravstvenih problema.

Sa druge strane, pozitivan trend u praćenju indikatora iz stuba životne sredine predstavlja utvrđivanje liste indikatora zaštite životne sredine kao i metodologije za definisanje teritorije pod šumama, što predstavlja osnov za definisanje efektivnije i preciznije politike šumarstva kao sektora sa značajnim potencijalom za povećanje zaposlenosti i ozeljenjavanje domaće ekonomije. Eliminisanje supstanci koje oštećuju ozonski omotač uz puno poštovanje svih obaveza iz Montrealskog sporazuma je značajan pozitivan trend, kao i smanjeno zagađenje zemljišta usled većeg korišćenja bezolovnih goriva (uz napomenu da tretiranje oblasti oko KAP-a gdje je stepen zagađenja značajan, treba intezivirati u narednom periodu).

Opšti cilj 4 NSOR CG: U kontekstu **Cilja 4 Poboljšanje sistema upravljanja i učešća javnosti; mobilisati sve aktere, uz izgradnju kapaciteta na svim novima** i etičke vizije održivog razvoja Crne Gore, naročito je značajno uvođenje sistema za javne rasprave *eParticipacija*, koji omogućava komentarisane i prilaganje dokumenata po određenoj temi i direktan i kvalititeniji kontakt između građana i predstavnika vlasti bez nužnosti fizičkog prisustva aktera dijaloga.

Sa druge strane, pitanje izgradnje kapaciteta na svim novima je osnovni prioritet za budući održivi razvoj Crne Gore. Nedostatak obučenog kadra, nedovoljna stimulacija i često mijenjanje sastava timova za pripremu i implementaciju strateških dokumenata i razvojnih projekata je problem na svim nivoima upravljanja, naročito u kontekstu započetih pregovora sa Evropskom unijom. Pitanje stručne osposobljenosti izazov je i na nivou privrednog sektora, posebno u oblasti turizma i poljoprivrede kao i opšte spremnosti šire društvene zajednice da učestvuje u procesima javnih konsultacija i donošenja odluka.

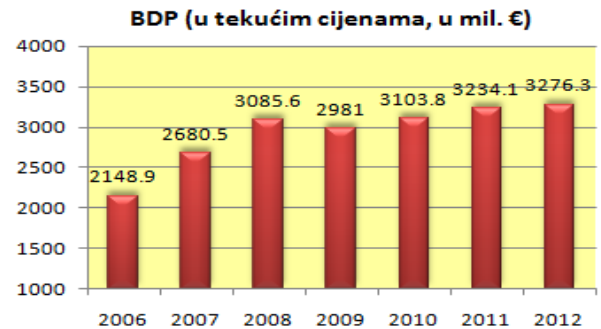

4.1.1 Opšti cilj 1: Ubrzati ekonomski rast i razvoj i smanjiti regionalne razvojne nejednakosti

INDIKATOR 1: BDPⁱⁱⁱ U TEKUĆIM CIJENAMA

U periodu 2006-2008. godine BDP u tekućim cijenama imao je tendenciju izrazitog rasta kao posljedica jakog priliva investicija, što je djelovalo na snažan rast u sektorima građevinarstva, maloprodaje, trgovine nekretninama. Ovakav trend uzrokovao je visok prirast budžetskih prihoda, a time i budžetske potrošnje.

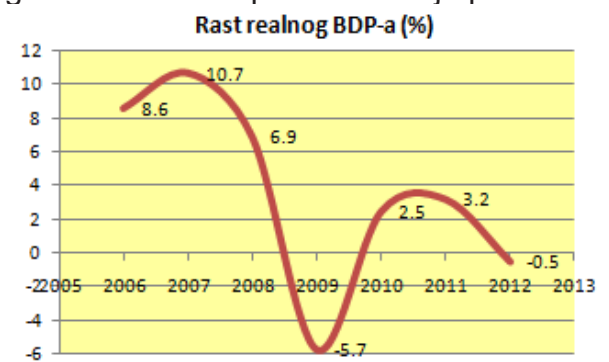
U 2009. godini, zabilježen je pad BDP-a, usled globalne ekonomske krize. Blagi oporavak ekonomije posljedica je rasta u sektorima proizvodnje električne energije, rudarstva i turizma za 2010. godinu odnosno rasta u sektorima prerađivačke industrije, građevinarstva, turizma i poljoprivrede za 2011. godinu.

INDIKATOR 2: RAST REALNOG BDP-a (%)

Kao što je prikazano na Grafiku 2, u periodu 2006-2008. godine realna stopa rasta bila je pozitivna dok je u 2009. ostvarena negativna stopa realnog rasta, što je posledica ekonomske krize.

U periodu 2010-2011. realna stopa rasta ima pozitivan trend što ukazuje na ekonomski oporavak privrede. Prema preliminarnim podacima kvartalnog BDP za 2012. godinu, realna stopa rasta zabilježila je pad od 0,5%, koji je dominantno uslovljen lošim vremenskim prilikama u prvom kvartalu koji nisu bili nadoknađeni do kraja 2012. godine.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 1 I 2

Na osnovu makroekonomskog scenarija koji je osnovna smjernica budžeta za period 2014- 2016. godine, očekuje se **rast nominalnog BDP-a** od 6,6% ili 4,0% realno. Stopa rasta BDP-a od 2,5% u 2013. zasniva se na pretpostavci da će se prirodni (klimatski) uslovi kretati u granicama normale, što će usloviti jači rast u prvom kvartalu zbog niske prošlogodišnje baze, dok se do kraja godine očekuje nastavak rasta u sektorima turizma energetike i maloprodaje.

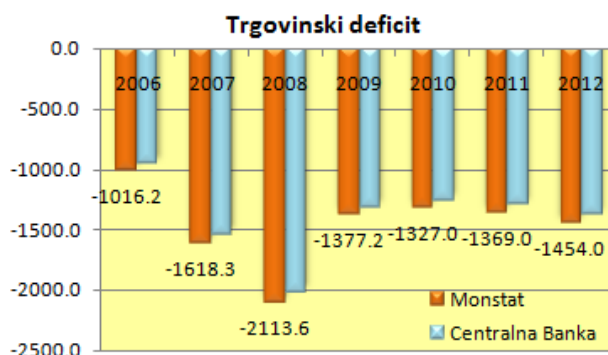
U 2014. godini se očekuje rast nominalnog BDP-a od 6,2%, u 2015. 6,6% i u 2016. godini 7,1% odnosno postepeni **rast realnih stopa** od 3,5, 4, 4,5% respektivno. Pretpostavke na kojima se zasniva ova projekcija su stabilan nivo stranih direktnih investicija (oko 11%), razrješenje neizvjesnosti u KAP-u i jačanje naplate poreskih prihoda, jačanje kreditne aktivnosti kao i nastavak započetih i realizacija novih investicija u sektorima turizma i energetike.

INDIKATOR 3: TRGOVINSKI DEFICIT

Spoljno-trgovinske odnose od 2006-2008. godine karakteriše trend rasta robnog deficita uslijed značajnog povećanja uvoza roba, uz smanjenje izvoza. Na trend snažnog uvoza dominantno su uticali visok priliv stranih direktnih investicija i visok priliv kredita.

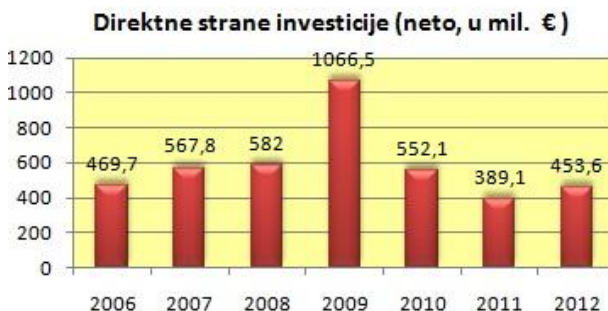
U 2009. godini, u uslovima ekonomske krize, zabilježeno je smanjenje spoljno-trgovinskog deficita za 34,7% u odnosu na 2008. godinu, kao rezultat pada izvoza i uvoza roba uslovljen padom proizvodnje i uvozne tražnje, kao i smanjenjem raspoloživosti inokapitala (kredita). U 2010. godini, uslijed blagog oporavka ekonomske aktivnosti, smanjenja domaće tražnje i povećanja cijena metala, izvoz roba bilježi brži rast od uvoza, što smanjuje deficit za 4,1% u odnosu na 2009. godinu, a što se, usled većeg nominalnog rasta uvoza roba povećava ponovo u 2011. godini. Spoljnotrgovinski deficit u 2012. godini bio je veći za 6,4% u odnosu na prethodnu godinu i iznosio 41,8% procijenjenog BDP-a.

INDIKATOR 4: STRANE DIREKTNE INVESTICIJE (SDI)

U periodu snažnog ekonomskog rasta od 2006-2009. godine zabilježen je rekordan nivo priliva stranih direktnih investicija. Osnovne komponente koje čine SDI su ulaganja u kompanije i banke, prodaja nepokretnosti u Crnoj Gori, kao i interkompanijski dug. Neto prilivi SDI su iznosili preko 20% BDP-a, sa izuzetkom 2008. godine kada je priliv iznosio 18,9% BDP-a, dok je rekordan nivo zabilježen u 2009. godini od 35,8% BDP-a.

U 2010. i 2011. godini, uslijed globalne krize, problema u realnom sektoru i manje interesovanja stranih investitora, zabilježeno je smanjenje neto priliva SDI. Međutim, i pored smanjenja, u posljednje 2 godine ostvaren je relativno visok priliv SDI i, uprkos krizi i negativnim faktorima, nije bilo naglog zaustavljanja priliva kapitala. U 2012. godini evidentan je rast neto priliva SDI u odnosu na prethodnu godinu od 16,6%, što je rezultat rasta priliva po osnovu investiranja u kompanije i banke, zatim nekretnine kao i interkompanijski dug.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 3 I 4

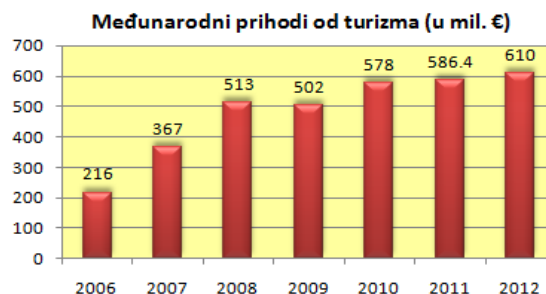
Spoljno-trgovinska neravnoteža rezultat je stagnacije ekonomske aktivnosti, usporavanja dinamike rasta agregatne tražnje i negativnih eksternih faktora (smanjenje cijena metala), što će jedino biti moguće izbalansirati oporavkom ekonomije i rješavanjem strukturnih izazova i neuravnoteženosti koji obilježavaju crnogorski ekonomski i privredni sistem.

U narednom periodu potrebno je staviti fokus na **pojačanu promociju investicionih potencijala** i kreiranje preduslova za brži priliv SDI nakon završetka krize (završetak prostornih planova, studija mikro-lokacija, rješenje pitanje vlasništva nad zemljištem, obezbjeđivanje potrebnih dozvola). Osim raznovrsnih pogodnosti koje strani investitori imaju, razmotriti mogućnosti za donošenje ekonomskih podsticajnih mjera za kompanije koje primjenjuju savremenu tehnologiju. Ubrzati reformu zakonodavnih i administrativnih prepreka na koje nailaze domaći i strani investitori.

INDIKATOR 5: PRIHODI OD TURIZMA (međunarodni, ukupni, direktni)

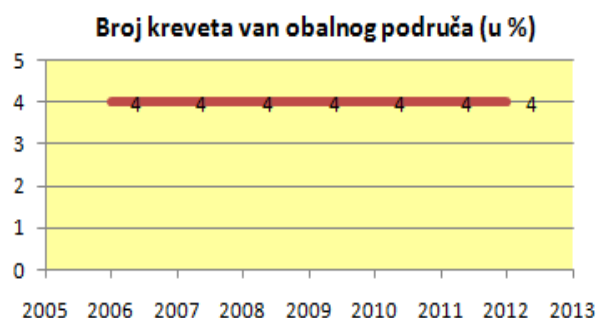
U proteklom periodu zabilježen je pozitivan trend rasta međunarodnih i ukupnih prihoda od turizma, što se isto očekuje i za buduće periode, jer je turizam jedna od najvažnijih grana privrede Crne Gore. Posljedice ovakvog pozitivnog trenda u 2012. godini jesu to što se sve veći broj ljudi češće uključuje u turistička kretanja. Kao osvrt na raniji period, u 2008. godini učešće turizma u BDP je iznosilo 22,43%, u 2009. godini 19,97%, a u 2010. godini 19,95%. Ovo neznatno smanjenje ukupnog učešća turizma u BDP može se posmatrati sa aspekta svjetske ekonomske krize.

INDIKATOR 6: UČEŠĆE BROJA KREVETA KOJI NIJESU LOCIRANI U OBALNOM PODRUČJU U UKUPNOM BROJU TURISTIČKIH KREVETA

U navedenom periodu zabilježen je konstantan trend (4%) kreveta koji nisu locirani u obalnom području, zbog nedovoljnog broja smještajnih kapaciteta u sjevernom dijelu Crne Gore.

U narednom periodu planirano je povećanje smještajnih kapaciteta u sjevernom regionu i time i smanjenje razlike između broja smještajnih kapaciteta na jugu i sjeveru Crne Gore.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 5 I 6

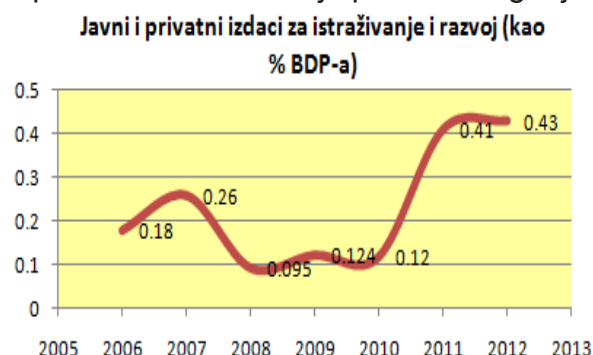
U predstojećim godinama očekuje se izlazak iz ekonomske krize i predviđanja su da će 2017. godine **ukupno učešće turizma u BDP iznositi oko 29%**. Projekcije za budući period od 634 mil. € (međunarodni prihodi od turizma) i 728 mil. € (ukupni prihodi od turizma) izvedene su na osnovu procjena o prosječnim stopama godišnjeg rasta koje su bile prisutne prethodnih godina, zahvaljujući, između ostalog i aktivnostima na diverzifikaciji turističke ponude i produženju sezone. Dugoročno posmatrano, u cilju povećanja prihoda od turizma, Vlada je donijela odluku da glavni akcenat treba staviti na izgradnju hotelskih kapaciteta koji će zadovoljiti kriterijume najviših kategorija i koji obećavaju najbolju popunjenost tokom cijele godine. Vodeći investicioni projekti planirani u periodu do 2020. godine biće u kategoriji 5*.

Promjena u učešću broja kreveta koji nisu locirani u obalnom području moguća je na srednji rok. U periodu od 2015-2020. godine, planirano je povećanje broja smještajnih kapaciteta na sjeveru Crne Gore kroz realizaciju šest novih „green field“ projekata, planinskih resort-a, koji su u skladu sa međunarodnim standardima planiranja, izgradnje i upravljanja vrhunskih centara, kao i pripadajućih sadržaja turističke infrastrukture koji bi bili orijentisani na cjelogodišnje poslovanje.

INDIKATOR 7: JAVNI I PRIVATNI IZDACI ZA ISTRAŽIVANJE I RAZVOJ KAO % BDP-a

Ukupna domaća potrošnja na istraživanje i razvoj za 2011. godinu iznosi 0,41% BDP-a, što predstavlja značajan porast u odnosu na sve godine u posmatranom periodu. Obrazloženje porasta ulaganja u istraživanje i razvoj su dvojaki. Prvenstveno su rezultat inovirane metodologije za praćenje statističkih podataka o ulaganjima (metoda obračuna ulaganja u istraživanje i ljudskog angažovanja) koja su počela da se sprovode od 2011. godine, ali i institucionalne reforme koja se odnosi prevashodno na formiranje novog resora u Vladi Crne Gore (Ministarstvo nauke formirano u decembru 2010. godine) kao i kreiranju novih mjera i instrumenata koji su doprinijeli povećanju nivoa ulaganja u ovoj oblasti.

INDIKATOR 8: STOPA NEZAPOSLENOSTI

U smanjenju stope nezaposlenosti ostvaren je značajan napredak na samom početku posmatranog perioda odnosno u 2007. godini kada je stopa smanjena za više od 10% u odnosu na 2006. godinu kao i 2008. godine kada je stopa dodatno smanjena za tri procenta.

Godinu dana kasnije, stopa se vraća na nivo od oko 19%, i od tada, varijacije u vrijednostima ovog pokazatelja su minimalno povećane odnosno stagniraju na nivou iz 2010. godine. Tokom 2012. godine, međutim, na tržištu rada uočljiv je bio blagi trend oporavka koji se ogledao u smanjenju stope nezaposlenosti uz povećanje aktivnosti i zaposlenosti u odnosu na isti period prethodne godine. U drugom kvartalu 2012. godine stopa nezaposlenosti je smanjena sa 20,7% na 20,0%, da bi na kraju prosječna stopa nezaposlenosti prema Anketi o radnoj snazi iznosila 19,7%, i bila na istom nivou kao i prethodne godine. Prosječna registrovana zaposlenost tokom 2012. godine je za 2,1% veća u odnosu na 2011. godinu.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 7 I 8

Dok se za **ulaganja za istraživanje i razvoj** u 2013. godini predviđa da će biti na približno istom nivou kao i za prethodnu godinu, u periodu do 2015. godine doći će do značajnijih infrastrukturnih ulaganja kroz uspostavljanje Centra uspješnosti i dodjelu istraživačkih grantova. Tokom 2015. godine započeće aktivnosti na formiranju prvog Naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori sa sjedištem u Podgorici. U cilju dugoročnog podsticanja naučno-tehnološkog razvoja, dodatni naponi biće uloženi da se ojačaju institucionalni, administrativni i finansijski kapaciteti Crne Gore, kroz povećanje nacionalnog budžeta za nauku, veći nivo ulaganja privrednog sektora kao i korištenje međunarodnih i EU programa za povezivanje nauke s privredom.

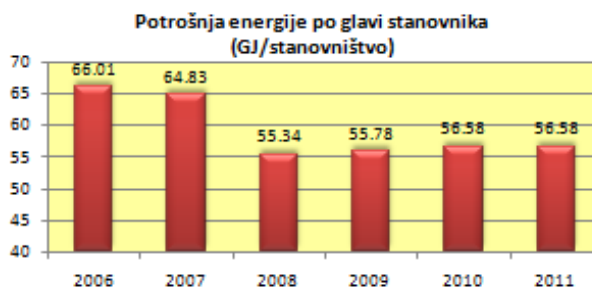
Imajući u vidu projektovani slabiji rast ekonomskih aktivnost, može se sa sigurnošću pretpostaviti da do 2015. godine neće doći do većeg **rasta zaposlenosti**, odnosno da se ciljana vrijednost od 9% nezaposlenih, kako je to definisano Milenijumskim razvojnim ciljevima za Crnu Goru, neće ostvariti. Dugoročno posmatrano, biće neophodno nastaviti rad na sprovođenju reforme tržišta rada u skladu sa evropskim zakonodavstvom u cilju povećanja fleksibilnosti na tržištu rada, napore na smanjenju sive ekonomije kao i podsticanju razvoju mjere aktivacije za uključenje u programe zapošljavanja i radnog angažovanja radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice.

INDIKATOR 9: POTROŠNJA ENERGIJE PO GLAVI STANOVNIKA

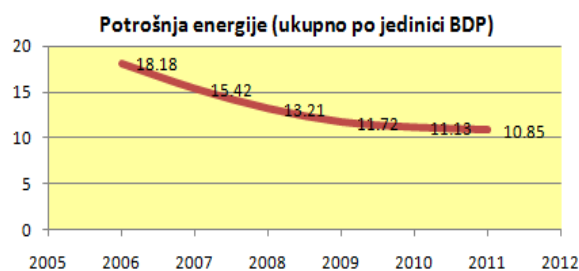
U posmatranom periodu, potrošnja električne energije stanovništva bila je relativno stabilna bez većih promjena na godišnjem nivou. Glavni uticaj u prikazanom trendu rezultat je potrošnje odnosno učešća KAP-a i Željezare Nikšić, koje se u poslednjih nekoliko godina drastično smanjilo.

Shodno tome, energija raspoloživa za finalnu potrošnju najmanja je u 2009. godini, u kojoj je i najveći procijenjeni broj stanovnika. Trend opadanja od 2007. godine uzrokovan je i manje raspoloživom energijom za finalnu potrošnju uslijed slabijeg angažovanja hidro i termo elektrana uslijed atmosferskih prilika.

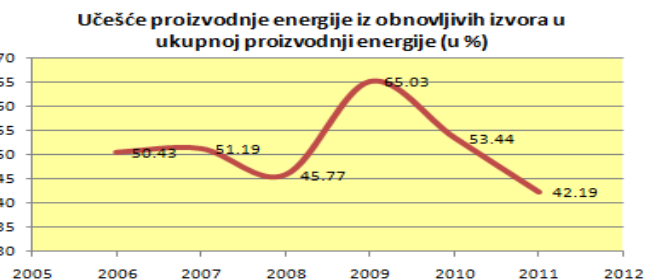
INDIKATOR 10: POTROŠNJA ENERGIJE PO JEDINICI BDP-a (ukupno i po sektorima)

Indikatori energetske intenziteta zemlje su na nivou 6 do 8 puta većem od prosjeka u EU. Visok energetske intenzitet se pripisuje i niskom stepenu energetske efikasnosti u svim privrednim sektorima. Gubici u prenosu i distribuciji električne energije, kao i energetska neefikasnost u potrošnji finalne energije, povećavaju inače već visoki energetske intenzitet. Trend smanjenja potrošnje energije od 2006. godine rezultat je redukovane industrijske proizvodnje, odnosno prerađivačke industrije, koja je i najveći potrošač, a dijelom i preduzetih mjera štednje energije.

INDIKATOR 11: UČEŠĆE PROIZVODNJE ENERGIJE IZ OBNOVLJIVIH IZVORA U UKUPNOJ PROIZVODNJI ENERGIJE

Udio obnovljivih izvora energije (OIE) u ukupnoj potrošnji se planira Programom razvoja obnovljivih izvora energije u skladu sa Zakonom o energetici i nacionalnim ciljem za OIE. Energetska zajednica (EZ) je na 10. ministarskom sastanku obavezala zemlje članice, pa samim tim i Crnu Goru, da implementiraju Direktivu 2009/28/EC. Tada je, u skladu sa metodologijom Direktive, a na osnovu bazne 2009. godine, EZ definisala za Crnu Goru nacionalni cilj udjela obnovljivih izvora energije u bruto finalnoj energetske potrošnji od 33 % do 2020. godine. Najveće učešće proizvodnje energije iz obnovljivih izvora je u 2009. godini, koje je jasno uočljivo i sa Grafikona, čemu je glavni uzrok manja proizvodnja električne energije u procesu transformacije energije dobijene iz uglja.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 9, 10 i 11

Strategijom energetike predviđa se značajan trend rasta potrošnje energije po glavi stanovnika kao rezultat poboljšanja životnog standarda, što će iziskivati i veće potrebe za raznim energentima kao i razvoja industrije i ostalih privrednih grana koje će znatno uticati na bruto potrošnju energije. Uz mjere energetske efikasnosti i smanjenja tehničkih gubitaka u distributivnom i prenosnom elektroenergetskom sistemu će se do 2021. godine smanjiti energetska intenzivnost zemlje za 20% u odnosu na 2008. godinu.

Učešće **proizvodnje energije iz obnovljivih izvora** u ukupnoj proizvodnji energije treba da dostigne određeni nivo uzimajući u obzir preporuke Strategije razvoja energetike kao i usvojeni nacionalni cilj učešća obnovljivih izvora energije. Imajući u obzir izgradnju novih hidroenergetskih objekata kao i razvoj ostalih vidova obnovljivih izvora energije u predstojećem periodu, uz određene investicije i razvoj energetskog sektora, Crna Gora će sigurno biti u mogućnosti da realizuje dati cilj.

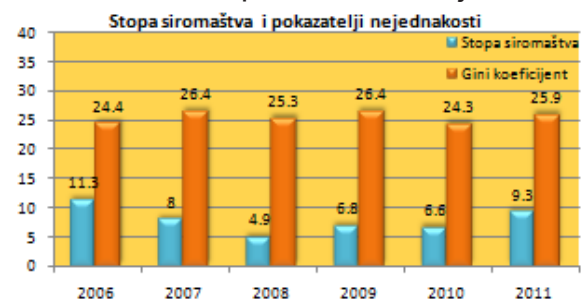
4.1.2 Opšti cilj 2: Smanjiti siromaštvo i obezbijediti jednakosti u pristupu uslugama i resursima

INDIKATOR 12: STOPA SIROMAŠTVA I POKAZATELJI NEJEDNAKOSTI (Gini koeficijent, ukupno i po regionima)

Na osnovu grafičkog prikaza, evidentno je da je ukupna stopa siromaštva u 2011. godini značajno povećana, za šta se, na osnovu raspoloživih indikatora o kretanju prosječnih zarada i potrošnje u 2011. godini, može zaključiti da je očekivani rezultat opštih negativnih ekonomskih kretanja. Podaci iz 2011. godine ukazuju da je stopa siromaštva u sjevernom regionu skoro tri puta veća od stope siromaštva u centralnom i južnom regionu (17,5% u odnosu na 6,3% za centralni i 6,4% za južni region). Takođe, stopa siromaštva u ruralnim oblastima Crne Gore je znatno veća nego u urbanim oblastima. Gini koeficijent, takođe, pokazuje rast nejednakosti u Crnoj Gori naročito u periodu nakon otpočinjanja ekonomske krize, posebno u ruralnim oblastima

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATOR 12

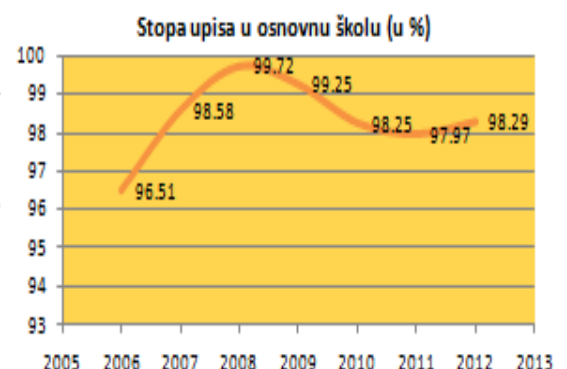
Kako bi se smanjila stopa siromaštva i povećala jednakost, u narednom periodu nužno je da se radi na unaprijeđenju zaštite siromašnih građana, imajući u vidu činjenicu da je primarna svrha socijalne zaštite obezbjeđivanje minimuma socijalnih sigurnosti siromašnih i rizičnih djelova populacije. Dodatno, treba preispitati visinu materijalnih davanja sa stanovišta zadovoljavanja osnovnih životnih potreba i staviti naročit naglasak na unaprijeđenje kvaliteta života u ruralnim oblastima.

INDIKATOR 13: STOPA UPISA U OSNOVNU ŠKOLU

Crna Gora je na putu da ostvari cilj da do 2015. godine osigura 100% stopu upisa u osnovne škole. Glavni izazov tiče se napuštanja školovanja među djecom romske i egipćanske populacije. Kontinuirano se radi na podršci djeci romske i egipćanske populacije kako bi njihov obuhvat osnovnim obrazovanjem bio potpun.

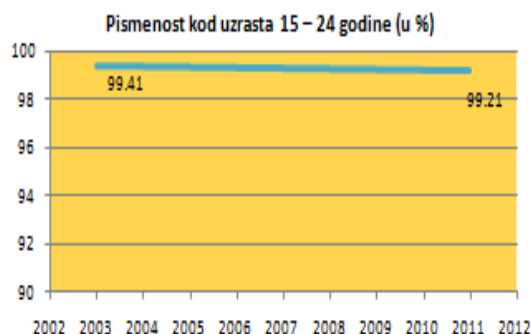
Obuhvat djece i mladih sa posebnim obrazovnim potrebama obezbijeđen je: u odjeljenjima redovnih škola (kao prvi izbor), u posebnim odjeljenjima pri redovnim školama (uz zajedničko učešće u vannastavnim aktivnostima škole) i u resursnim centrima za učenike sa smetnjama u razvoju (kada je to u jedinom i najboljem interesu djeteta).

INDIKATOR 14: PISMENOST KOD UZRASTA 15 – 24 GODINE

Prema Popisu sprovedenom 2003. godine, od ukupnog broja stanovnika starosti 15-24 godine, 99,41% je bilo pismenih. Prema Popisu sprovedenom 2011. godine, ukupan broj stanovnika starosti 15-24 godine koji su pismeni smanjen je za 0,20%, iako je između dva Popisa zabilježen trend pada opšte stope nepismenosti u društvu (sa 2.35% na 1.5%).

Razlog ovakvom trendu je metodološki. U vrijeme sprovođenja popisa 2003. godine Crna Gora je bila državna zajednica sa Srbijom i u njeno ukupno stanovništvo tada nisu ušla interno raseljena lica sa područja Kosova. Kako je ovo bio slučaj 2011. godine, rezultati novog popisa pokazuju povećanu stopu nepismenosti u mlađem stanovništvu 2011. godine, jer su Romi mnogo mlađa populacija nego opšta populacija Crne Gore.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 13 i 14

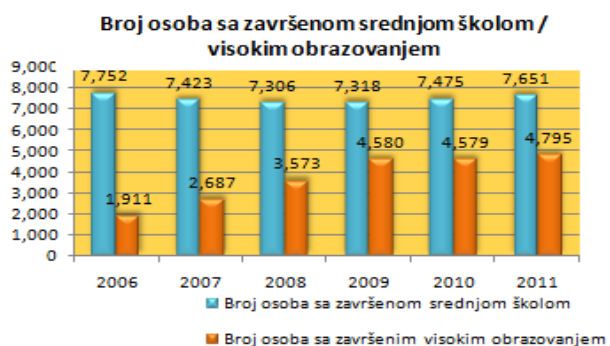
Sistemske mjere i aktivnosti za stvaranje uslova za **kvalitetno osnovno obrazovanje** i vaspitanje za svu djecu u Crnoj Gori podrazumijevaju uključenje svih aktera obrazovno-vaspitnog procesa. Akcionim planom za realizaciju Strategije razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja do 2017. godine, planirane su konkretne mjere i aktivnosti za unaprjeđenje stanja u ovoj oblasti.

Iako je osnovno **obrazovanje za odrasle** besplatno i svima dostupno, polaznici/e se u njega uključuju dobrovoljno, pa je samim tim teško predvidjeti njihov broj u narednom periodu. Sa druge strane, osnovnoškolskim obrazovanjem je obuhvaćena populacija sve djece školskog uzrasta, uključujući i RE populaciju, pa se može očekivati da će broj nepismenih lica uzrasta od 15-24 godine biti sveden na minimum do 2020. godine.

INDIKATOR 15: BROJ OSOBA SA ZAVRŠENOM SREDNJOM ŠKOLOM / VISOKIM OBRAZOVANJEM

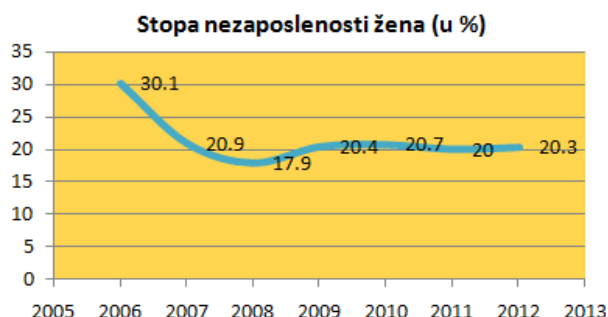
Što se tiče srednjeg obrazovanja, smanjenje broja učenika koji su završili srednju školu prati i manji broj upisanih učenika u prvi razred srednje škole, što je rezultat populacionih trendova. Sa druge strane, broj diplomiranih visokoškolaca je 2011. godine bio 2,5 puta veći u odnosu na 2006. godinu.

Upis u ustanove visokog obrazovanja pokazuje trend rasta od studijske 2004/2005. godine kada se nastava na svim ustanovama realizuje u skladu sa principima Bolonjske deklaracije. Uvođenjem principa Bolonjske deklaracije i osnivanjem privatnih ustanova visokog obrazovanja u Crnoj Gori konstantno se povećava broj studenata koji stiču diplomu visokog obrazovanja završetkom osnovnih akademskih ili primijenjenih studija i postdiplomskih akademskih ili primijenjenih specijalističkih, odnosno magistarskih studija.

INDIKATOR 16: STOPA NEZAPOSLENOSTI ŽENA

Stopa zaposlenosti žena za 2011. iznosila je 33,7%, dok je stopa nezaposlenosti za isti period iznosila 20,0%, što je prikazano i na grafiku. Oscilacije u vrijednostima indikatora su neznatne i stoga i zabrinjavajuće. Jedan od glavnih razloga za aktuelno stanje je globalna ekonomska kriza, koja se negativno reflektuje i na privredne tokove u Crnoj Gori. Međutim, realno je očekivati da će se trenutno stanje popraviti u odnosu na 2011. godinu.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 15 i 16

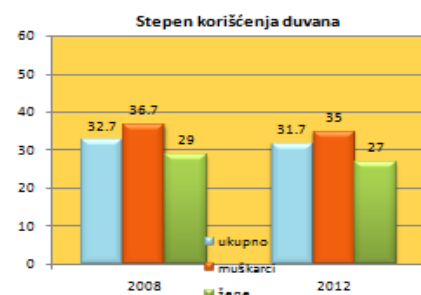
Kako srednje obrazovanje nije obavezno, modeliranje konkretnih projekcija o budućim trendovima predstavlja izazov. Imajući u vidu dostignuti nivo razvoja obrazovnog sistema, kao i nužnost povećanja broja osoba sa završenim srednjim obrazovanjem do 2020. godine, potrebno je nastaviti sa implementacijom započetih aktivnosti koje treba da unaprijede kvalitet svih nivoa obrazovanja, sa akcentom na stručno obrazovanje. Uspostavljanje Nacionalnog okvira kvalifikacija je jedna od osnovnih pretpostavki za usklađivanje sektora obrazovanja i poslovnog sektora odnosno sistema obrazovanja sa potrebama tržišta rada, kao i razvoj kvalifikacija koje treba da omoguće zapošljavanje i cjeloživotno učenje.

Strategijom razvoja i finansiranja visokog obrazovanja (2011-2020) kao jedan od ciljeva zacrtano je da učešće populacije sa visokim obrazovanjem starosti od 30-34 godine treba da bude 40% u 2020. godini, U okviru ovog cilja planirano je sprovođenje mjera koje će dovesti do povećanja broj diplomiranih studenata na studijama prirodno-matematičkih i tehničkih nauka za 10% godišnje, prije svega popularizovanjem prirodno-matematičkih i tehničkih nauka, radom sa djecom u osnovnoj i srednjoj školi kroz demonstracije i praktični rad, kao i stipendiranjem i obezbjeđivanjem atraktivnih radnih mjesta diplomiranim studentima

Nezaposlenost žena predstavlja jednu od oblasti sa najznačajnim prostorom za unaprjeđenje. U Crnoj Gori je više nego duplo manje žena zaposleno nego u EU, što predstavlja značajan potencijal za revitalizaciju ekonomije, poboljšanje ukupnog nivoa životnog standarda i ojačanu društvenu koheziju. Glavni izazovi su globalna ekonomska kriza (koja utiče na stopu zaposlenosti kako muškaraca tako i žena), doslijedna primjena zakonske regulative i eliminacija stereotipa i predrasuda vezanih za učešće žena u javnom životu.

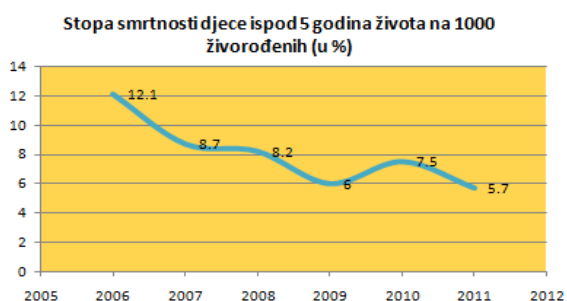
INDIKATOR 17: STEPEN KORIŠĆENJA DUVANA

Upoređujući podatke sa istraživanja sprovedenih 2008. i 2012. godine, vidna je tendencija smanjivanja broja korisnika duvanskih proizvoda u Crnoj Gori i kod mladih i kod odraslih. Pokazatelji su značajno viši nego u zemljama EU, ali su manji u odnosu na ostale zemlje u razvoju.

INDIKATOR 18: STOPA SMRTNOSTI DJECE ISPOD 5 GODINA ŽIVOTA NA 1000 ŽIVOROĐENIH

U posljednjih šezdeset godina stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina je višestruko opala, da bi najniža stopa smrtnosti upravo i bila zabilježena 2011. godine, kada je iznosila 5.7. U posmatраниh šest godina, stopa umrle djece mlađe od pet godina je nastavila trend višestrukog opadanja. Tako je 2006. godine iznosila 12.1, a 2011. godine 5.7, što znači da je 2011. godine na 1000 živorođene djece umrlo oko šestoro djece mlađe od pet godina. Od toga, smrtnost odojčadi 2006. godine iznosila je 11, a 2011. godine 4.4%, što znači da je 2011. godine na 1000 živorođene djece umrlo oko četvoro odojčadi.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORA 17 I 18

Tokom 2013. godine planirano je smanjenje broja **korisnika duvanskih proizvoda** kod odraslih na manje od 31%, a kod djece smanjenje u odnosu na sadašnje vrijednosti dok je do 2015. godine tendencija da se broj korisnika duvanskih proizvoda smanji na vrijednost od 30% ukupne odrasle populacije. Do 2020. godine, predviđeno je smanjenje broja korisnika duvanskih proizvoda na vrijednosti ispod 28%, a kod djece na vrijednosti od 3-2%. Najveći izazov u postizanju navedenog je maksimalno poštovanje *Zakona o ograničavanju upotrebe duvanskih proizvoda*.

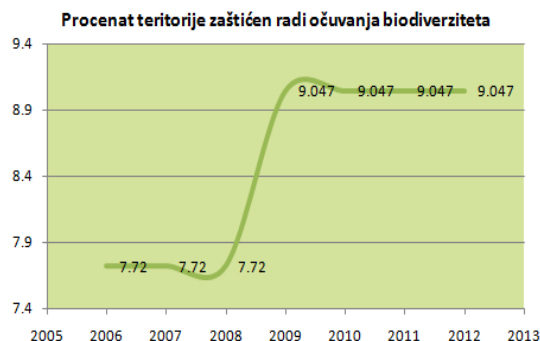
Od 2010. godine, shodno Zakonu o matičnim registrima, **podaci o smrtnosti** nisu dostupni zbog promjene u registrowanju podataka, tako da za period od 2010. godine do danas nije moguće pratiti razloge smrtnosti kao važan indikator za utvrđivanje politike, što predstavlja veoma značajno ograničenje i što treba u narednom periodu korigovati. Dodatno, treba raditi i na promociji zdravlja i prevenciji oboljenja u vezi sa trudnoćom, porođajem i ranim razvojem djece, kako bi se stvorili neophodni uslovi za zdrav početak života svakom djetetu.

4.1.3 Opšti cilj 3: Osigurati efikasnu kontrolu i smanjenje zagađenja i održivo upravljanje prirodnim resursima

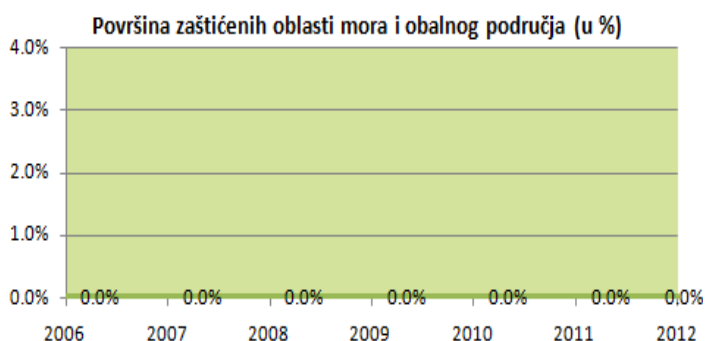
INDIKATOR 19: PROCENAT TERITORIJE ZAŠTIĆEN RADI OČUVANJA BIODIVERZITETA

Jedan od prioritarnih zadataka definisanih NSOR-om je povećati nacionalno zaštićena područja prirode na 10% teritorije sa 7,72 % što je bio slučaj 2007. godine. Proglašenjem novog Nacionalnog parka "Prokletije", povećana je površina pod zaštitom na 9,04 % ukupne teritorije. U periodu 2009-2012. godine, procenat zaštićene teritorije je ostao nepromijenjen i iznosi 9,04 % ukupne teritorije, ali se u ovom periodu radilo na izradi studije izvodljivosti za reviziju granica NP "Durmitor", kojim je planirano proširenje istih. Trenutno su ovi procesi u finalnoj fazi.

INDIKATOR 20: POVRŠINA ZAŠTIĆENIH OBLASTI MORA I OBLNOG PODRUČJA

Od 2006. godine do 2012. godine, površina zaštićenih oblasti mora i obalnog područja je na istom nivou od 0%, tj. još uvijek u Crnoj Gori nema zaštićenog morskog područja. Međutim, u saradnji sa italijanskim Ministarstvom životne sredine, kopna i mora, a u okviru bilateralne saradnje sa Italijom, urađen je pilot projekat zaštićenog morskog područja Katič, koji predstavlja polaznu osnovu za proglašenje prvog morskog zaštićenog područja u Crnoj Gori.

Glavni izazov u implementaciji predstavlja zakonodavstvo, uključivanje interesnih grupa i komunikacija sa lokalnim zajednicama, istraživanje životne sredine u moru, upravljanje i finansiranje.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 19 I 20

Predviđeni rok za izmjenu granica NP „Durmitor“ je kraj 2013. godine. Na osnovu Studija zaštite za regionalne parkove Pivu i Komove trenutno se radi na aktu proglašenja pomenutih regionalnih parkova (planirano za kraj 2013. godine), što će doprinijeti povećanju **procenata zaštićene teritorije**, čime će se dostići predviđenih 10%.

Do kraja 2015. godine, planirano je da se **zaštiti 3% morskog područja**, da se donese novi predmetni zakon i uradi Studija izvodljivosti za potencijalno marinsko zaštićeno područje Platamuni. U periodu do 2020. godine, ambicija je da u Crnoj Gori bude zaštićeno 10 % morskog područja. Glavni izazovi u ostvarenju istog su: uspostavljanje održivog upravljanja ovim područjima; obezbjeđivanje izvora finansiranja za upravljanje i uspostavljanje ekološke mreže marinskih zaštićenih područja na nacionalnom i globalnom nivou.

INDIKATOR 21: STEPEN EUTRIFIKACIJE MORSKE VODE U BOKOKOTORSKOM ZALIVU

Klasifikacija priobalnog dijela mora urađena je prema trofičkom indexu TRIX^{viii}, koji razlikuje 4 klase s obzirom na stupanj eutrofikacije.^{ix} Vrijednosti oko 4, kakve ima Crna Gora prema mjerenjima u posljednje dvije godine su tipične za slabo produktivna mora. U 2009. godini, ekološko stanje Bokokotorskog zaliva može se okarakterisati kao **umjereno dobro**, na nekim lokacijama i **dobro**. Uslovi koji karakterišu ovakva mora su visoka produktivnost, slaba prozirnost i povremena obojenost. Razlog povećane prosječne vrijednosti TRIX indexa za 2009. godinu rezultat je „cvjetanja algi“ u Zalivu.

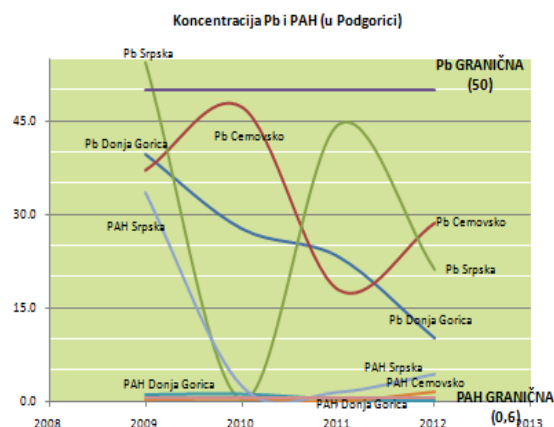
Što se tiče monitoringa za 2010. godinu, u ljetnjem periodu vrijednosti su se kretale preko 5, dok su se u toku jeseni kretale od 1-5, što je očitije u Bokokotorskom zalivu usled zatvorenosti i slabe cirkulacije vode u njemu. Najmanja zabilježena vrijednost TRIX indeksa u zalivskom području za 2011. godinu je izmjerena u Herceg Novom i iznosila je 1.74, a najveća se kretala od 5.88 do 6.05 na pozicijama Risan, Kotor i Dobrota što ukazuje na srednje dobro trofičko stanje na granici sa visoko produktivnim vodama.

INDIKATOR 22: ZAGAĐIVANJE ZEMLJIŠTA (koncentracija Pb i PAH u Podgorici)

Koncentracije Pb i PAH u opštini Podgorici su uglavnom u okviru propisanih vrijednosti, za razliku od velikih evropskih gradova gdje emisije iz saobraćaja doprinose povećanim koncentracijama navedenih polutanata, čija prekoračenja se evidentiraju iz godine u godinu. Trend smanjenja koncentracija olova i PAH na skoro svim lokacijama mogu se povezati sa sve većim korišćenjem bezolovnih goriva.

Uredbom o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla u Crnoj Gori je od 1. januara 2011. godine zabranjena upotreba motornih benzina sa aditivima na bazi olova u skladu sa propisima EU. Povećane koncentracije PAH u zemljištu uzorkovanom u naselju Srpska pripisuju se uticaju KAP-a.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 21 I 22

Kako je Program monitoringa stanja morskog ekosistema za 2013. godinu usvojen na Vladi krajem 2012. godine, i kako se krenulo u tendersku proceduru, nema izmjena u odnosu na prethodne godine. Radiće se na tome da se u program monitoringa uvrste uzorkovanja i u zimskim mjesecima, što je i zahtjev Evropske Agencije za životnu sredinu, kako bi **podaci o stepenu eutrofikacije** bili potpuniji. Kako ova aktivnosti zavisi od finansijskih sredstava, ne može se sa sigurnošću dati ocjena da li će se predlog biti realizovan.

Kroz sprovođenje ranije navedene Uredbe, i dalje se očekuje **trend blagog smanjenja koncentracija Pb i PAH**. Ipak, postoji i realna mogućnost zadržavanja navedenih koncentracija na vrijednostima približno istim onima koje su evidentirane u 2012. godine.

INDIKATOR 23: POTROŠNJA VODE PO GLAVI STANOVNIKA

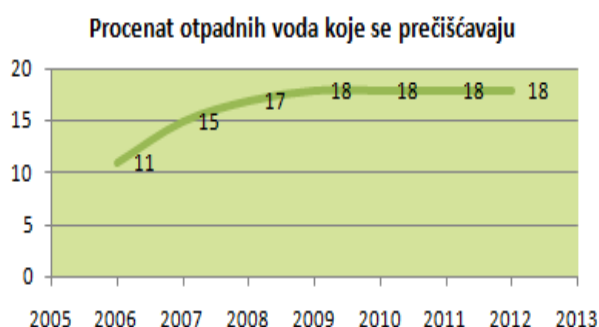
Indikator potrošnja vode po stanovniku se nije pratio kao takav u periodu do 2011. godine, ali je po master planovima procjenjeno da iznosi 250 l/s na dan. Podaci za 2011. i 2012. godinu dati su na bazi uzorka kojim je obuhvaćena teritorija Podgorice.

U proteklih nekoliko godina primjećeno je smanjenje potrošnje vode u nekim opštinama, što se može dovesti u direktnu vezu sa povećanjem cijene usluga za vodopsnabdijevanja.

INDIKATOR 24: PROCENAT OTPADNIH VODA KOJE SE PREČIŠĆAVAJU

U periodu od 2006. godine do danas primjećen je pozitivan trend količine prečišćene otpadne vode, što je u direktnoj vezi sa izgradnjom i stavljanjem u funkciju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Mojkovcu 2007. godine, kao i rekonstrukcijom postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Podgorici. Ulaganja u infrastrukturne projekte iz oblasti otpadnih voda iziskuju velika sredstva cca 560 mil Euro, po procjeni iz strateških dokumenata koja su urađena za period do 2028. godine i sadašnja je procjena da je dosadašnja realizacija planiranih projekata u skladu sa definisanim dinamikom.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 23 I 24

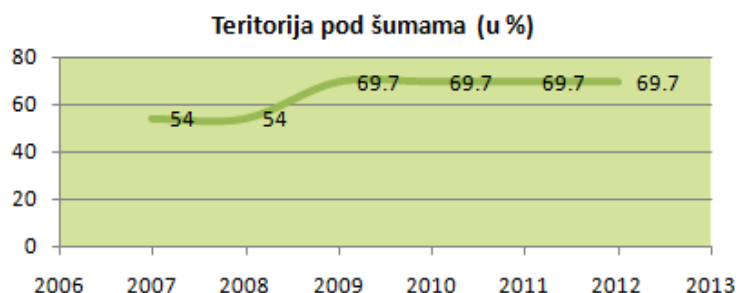
Vodoprivrednu osnovu, koja bi trebala da definiše projekciju budućeg razvoja **trenda potrošnje vode**, neophodno je ažurirati jer je prethodna važila za period do 2010. godine. U skladu sa Master planom odvođenja otpadnih voda Crnogorskog primorja i opštine Cetinje i Strateškog masterplana za kanalizaciju i otpadne vode u Centralnom i Sjevernom regionu Crne Gore, dugoročno gledano trend je da se dostigne potrošnja od 180 l/st/dan u periodu do 2028. godine.

Imajući u vidu da je izgradnja postrojenja za **prečišćavanje otpadnih voda** u nekoliko opština u toku do kraja 2013. godine, očekuje se da će biti u funkciji postrojenje u Žabljaku. Realno je očekivati, da će u periodu do 2015. godine biti u funkciji postrojenja u Nikšiću, Budvi i Herceg Novom, dok će se početi sa izgradnjom i u mnogim drugim opštinama. Zaključno sa 2015. godinom procjenjuje se da će procenat prečišćenih voda biti povećan sa sadašnjih 18 na 60%. Do 2020. godine, izvjesno je da će biti u funkciji postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Baru, Kotoru i Tivtu, Pljevljima, Bijelom Polju, Cetinju, Plavu, Beranama i Rožajama. Dugoročno gledano do 2028. godine procenat prečišćene otpadne vode iznosiće oko 85%.

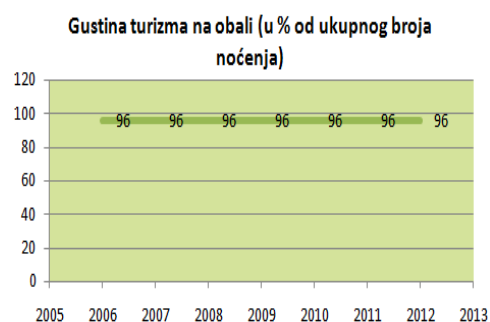
INDIKATOR 25: TERITORIJA POD ŠUMAMA^x

Povećanje teritorije pod šumama rezultat je različitih činioca. Jedan od njih je trend smanjenja broja stanovnika prvenstveno u ruralnim sredinama brdsko-planinskih područja, što je dovelo do spontanog širenja šumske vegetacije na račun poljoprivrednog zemljišta koje se ne obrađuje. Drugi je činjenica da su informacije o stanju šumskog fonda u dosadašnjem periodu dobijane na metodološki različitim i diskutabilnim pristupima. Podaci za 2010. godinu su prikupljeni za cijelo područje Crne Gore po metodologiji koja je usaglašena sa metodologijom koja se koristi u EU, dok su podaci za prethodne godine najčešće dobijeni sublimiranjem podataka iz različitih planskih dokumenata, a koja se niiesu odnosila na cijelu površinu Crne Gore. Izradom prve Nacionalne inventure šuma obuhvaćena je cijela teritorija Crne Gore. Važan razlog za postojeće stanje šuma predstavlja i sama definicija šume i šumskog zemljišta koja je usaglašena sa FAO kriterijumima i koja je korišćena tokom prikupljanja podataka u okviru prve Nacionalne inventure.

INDIKATOR 26: GUSTINA TURIZMA NA OBALI

U ovom periodu zabilježen je konstantan trend zbog smanjenog broja smještajnih kapaciteta u sjevernom dijelu Crne Gore. U narednom periodu planirano je povećanje smještajnih kapaciteta u sjevernom dijelu i time i smanjenje gustine turizma na obali što znači i povećanje gustine turizma u sjevernom dijelu Crne Gore.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 25 I 26

Budući razvoj zasnivaće se na **održavanju i unapređenju postojećih površina pod šumom**. To između ostalog podrazumijeva integralno, multifunkcionalno i prirodi blisko upravljanje i gazdovanje šumama, održavanje i uspostavljenje stabilnih i kvalitetnih šumskih ekosistema, očuvanje prirodnih i mješovitih sastojina, povećanje kvaliteta i kvantiteta zapremine i prirasta, prevođenje izdanačkih šuma u visoke i slično. Zakonom je regulisano da se Nacionalna inventura šuma vrši svakih 10 godina. Ukoliko se šume održavaju i unaprjeđuju u narednom periodu na način na koji je to predviđeno i koji zahtijeva održivost može se očekivati pozitivan uticaj na ekonomsku valorizaciju.

Do 2020. godine, Ministarstvo održivog razvoja i turizma planira da ukupni **udio gustine turizma na obali** bude smanjen, a da bude povećan procenat planinskog turizma. Kao što je napomenuto, predviđa se realizacija šest novih „green field“ projekata, planinskih resort-a u skladu sa međunarodnim standardima planiranja, izgradnje i upravljanja vrhunskih centara koji bi bili orijentisani na cjelogodišnje poslovanje.

INDIKATORI 27: EMISIJE CO₂eq PO GLAVI STANOVNIKA^{xi}

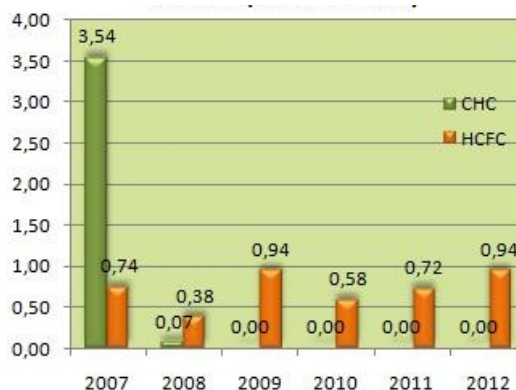
Trend emisija CO₂eq najviše zavisi od emisija u energetskom sektoru. Kako je u drugoj polovini 2009. godine TE Pljevlja zbog remonta bila van pogona, primjećuje se trend smanjenja emisija CO₂eq u toj godini. Na smanjenje nivoa emisija te godine je uticalo i isključivanje tri kotla energane u pogonu za proizvodnju glinice u KAP-u. Ukupna CO₂ ekvivalentna emisija (računajući i ponore) po stanovniku, Crnu Goru svrstava u red zemalja sa niskom emisijom u odnosu na razvijene zemlje EU. Nizak odnos emisije po stanovniku u Crnoj Gori objašnjava se malim udjelom termo-energetskog sektora u ukupnoj proizvodnji električne energije.

Emisije CO₂eq po glavi stanovnika

INDIKATOR 28: POTROŠNJA SUPSTANCI KOJE OŠTEĆUJU OZONSKI OMOTAČ

Crna Gora postupa u skladu sa članom 5 Montrealskog protokola i u potpunosti je ispoštovala rokove za eliminaciju supstanci koje oštećuju ozonski omotač prema odredbama ovog Protokola. Uvoz uređaja sa CFC (hlorfluorouglijovodonici) supstancama zabranjen je Uredbom iz 2008. godine, i zbog toga vrijednosti CFC supstanci su 0 za ostatak posmatranog perioda. U Crnoj Gori je samo dozvoljena potrošnja HCFC (hidrohlorfluorokarbonati). Postupno smanjivanje potrošnje HCFC, vrši se na osnovu Montrealskog protokola i Plana eliminacije HCFC supstanci koje oštećuju ozonski omotač. Svaka od potpisnica Montrealskog protokola ima svoje obaveze i program ispunjavanja istih, a Crna Gora je do sad ispunila sve obaveze definisane u donošenom Programu.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATORE 27 I 28

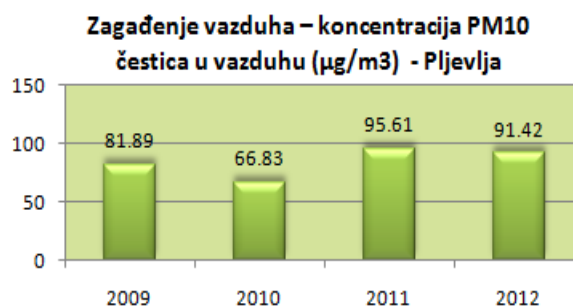
Projekcije GHG emisija u Crnoj Gori su rađene u okviru Prve nacionalne komunikacije za energetski sektor i neenergetski sektor (industrijski procesi i otpad). Procjena smanjenja GHG emisija uključuje 2 scenarija: referentni (odsustvo mjera koje podržavaju aktivnosti za smanjenje GHG emisija) i scenario sa mjerama za smanjenje GHG emisija (postepeno uvođenje mjera koje dovode do smanjenja GHG emisija kroz iskorišćavanje novih obnovljivih izvora energije, prije svega baziran na malim hidroelektranama i vjetroelektranama). Prema projekcijama GHG emisija sadržanim u referentnom scenariju dolazi do povećanja nivoa GHG emisija od približno 40% u 2025. godini u odnosu na 1990. godinu. S druge strane, prema scenariju sa mjerama za smanjenje GHG emisija, u 2025. godini projektovani nivo GHG emisija je za približno 46% niži u odnosu na nivo iz iste godine prema referentnom scenariju, a za 25% niži od nivoa GHG emisija iz 1990. godine. U narednom periodu biće urađena *Druga nacionalna komunikacija* i *Nacionalna Strategija za klimatske promjene* koje će dati projekcije za naredni period, kao i pregled mjera za smanjanje GHG emisija.

U odnosu na obaveze iz **Montrealskog protokola**, i u budućem periodu Crna Gora će apsolutno ispuniti sve obaveze.

INDIKATOR 29: ZAGAĐENJE VAZDUHA – koncentracija PM10 čestica u vazduhu (Pljevlja)

U Pljevljima se od sredine 2009. godine prati koncentracija PM10 čestica u vazduhu koja je relevantna sa aspekta uticaja kvaliteta vazduha na zdravlje, i u skladu je sa važećom regulativom. Rezultati mjerenja ukazuju na dominantan uticaj individualnih ložišta tokom grejne sezone na kvalitet vazduha u Pljevljima. Emisije u vazduhu koje su rezultat sagorijevanja čvrstih goriva - najčešće uglja (TE Pljevlja i domaćinstva), drugih privrednih aktivnosti (Rudnik uglja) i saobraćaja u kombinaciji sa klimatskim i geografskim karakteristikama ove oblasti, uzrok su lošeg kvaliteta vazduha ocijenjenog sa aspekta koncentracija PM čestica.

U periodu van grejne sezone, koncentracija ovog polutanta u vazduhu u Crnoj Gori je uglavnom u okviru propisanih vrijednosti, za razliku od velikih evropskih gradova gdje emisije iz saobraćaja doprinose povećanim koncentracijama PM čestica u vazduhu, pa se evidentiraju prekoračenja dozvoljenih vrijednosti tokom čitave godine.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATOR 29

Nacionalnom strategijom upravljanja kvalitetom vazduha tj. Akcionim planom 2013-2016, čije usvajanje na Vladi je predviđeno za početak februara 2013. godine, predviđene su brojne mjere čijom bi se realizacijom postiglo poboljšanje kvaliteta vazduha u Pljevljima. Projekcije emisija, koje su urađene za potrebe Plana kvaliteta vazduha za Pljevlja, pokazuju da će se bez preduzimanja mjera za spriječavanje zagađenja vazduha emisije suspendovanih čestica PM10 do 2020. godine povećati za preko 300%, dok bi se primjenom mjera koje su predložene ovim Planom, umjesto projektovanog povećanja do 2020. godine, postiglo smanjenje zagađenja suspendovanim česticama od oko 40% u odnosu na baznu godinu (2010).

4.1.4 Opšti cilj 4: Poboljšati sistem upravljanja i učešća javnosti; mobilisati sve aktore, uz izgradnju kapaciteta na svim novima

INDIKATOR 30: UDIO PORESKIH PRIHODA LOKALNE SAMOUPRAVE (% OD UKUPNIH PORESKIH PRIHODA)

Kao posljedica rasta lokalnih poreza i poreza na promet nepokretnosti u periodu buma, raste i procenat poreskih prihoda u odnosu na ukupne javne prihode. U periodu od 2011-2012. godine planirana je nešto niža naplata poreza na dohodak, ali i veća naplata lokalnih poreza. S obzirom na to da su poreski prihodi budžeta bili nešto niži (kao procenat ukupnih javnih prihoda) to je niža osnova za upoređivanje pa i to utiče na rast pomenutog procenta naplate poreskih prihoda lokalne samouprave.

TREND DO 2020. GODINE ZA INDIKATOR 30

U 2013. godini planira se da će procenat poreskih prihoda u odnosu na ukupne javne prihode iznositi 5,63%. Značajno niži procenat naplate poreskih prihoda u odnosu na 2012. godinu u 2013. godini je posljedica nižeg plana naplate lokalnih poreza i poreza na nepokretnosti. Sa druge strane, već u periodu 2014-2016 planiran je stabilan nivo poreskih prihoda u odnosu na ukupne javne prihode 5,62, 5,56 i 5,42 % respektabilno.

5 Preporuke za reviziju NSOR CG (2014-2020)

Nalazi ovog i prethodna četiri godišnja izvještaja predstavljaju osnovni set dokumenata na osnovu koga treba započeti predstojeći zadatak revizije **Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore (NSOR CG 2014-2020)**. Kao **krovni dokument razvoja Crne Gore**, inovirana Strategija treba da sadrži niz principa i ciljeva sa kojim će se usklađivati sve sektorske strategije, ali i da u njihovom postavljanju prevaziđe izazove i probleme identifikovane godišnjim izvještajima o sprovođenju originalne Strategije.

U tom kontekstu, analiza stanja i definisani prioriteti djelovanja u prioritetnim oblastima NSOR CG 2007-2012. godine i dalje su relevantni i treba da predstavljaju osnov za definisanje inoviranih smjernica za ubrzanje ekonomskog rasta na principima održive upotrebe prirodnih resursa i zaštite životne sredine kao i podsticanja i unaprjeđenja društvene kohezije i razvoja ljudskog kapitala.

Shodno razvoju politika od značaja za sprovođenje globalne politike održivog razvoja i zaključcima Vlade i Nacionalnog savjeta za održivi razvoj koji su doneseni prilikom razmatranja godišnjih izvještaja o sprovođenju NSOR CG 2007-2012. godine, **inovirana Strategija** treba da **uključi nove razvojne koncepte** koji su prihvaćeni na međunarodnom nivou, i to: **zelena ekonomija/rast/razvoj**, sa posebnim naglaskom na značaj njenih instrumenata, primarno održive potrošnje i proizvodnje; **društvena odgovornost, informaciono društvo i informacione tehnologije**, uz horizontalno pozicioniranje pitanja klimatskih promjena, kao i nauke, obrazovanja i istraživanja u odnosu na sve relevantne prioritetne oblasti održivog razvoja Crne Gore.

Inovirana Strategija treba da **uključi i ciljne vrijednosti** za ograničeni broj ključnih oblasti održivog razvoja Crne Gore kao i da predloži **inoviranje ciljeva, zadataka, smjernica i indikatora za prioritetne oblasti razvoja** Crne Gore. Ovako **definisane ciljne vrijednosti doprinjeće stvaranju jasne vizije dugoročnog razvoja Crne Gore** na čije će ispunjenje, kao posljedica, biti usmjerene sve kratkoročne razvojne aktivnosti.

Prateći ovaj pristup, Strategija 2014-2020. godine treba da u okviru **Akcionog plana** definiše mjere koje će imati za cilj doprinos:

- sistemskom unaprjeđenju **finansijskih i regulatornih mehanizama** za sprovođenje održivog razvoja (uključujući i sistem javnih nabavki),
- funkcionisanju **institucionalnog sistema** održivog razvoja,
- sprovođenju održivog razvoja kroz **izabrane strateške razvojne pilot projekte** koji na integrativan način oslikavaju suštinu koncepta održivog razvoja^{xxi}.

Stoga, neophodno je da inovirana Strategija prati mandat originalne Strategije ali i da **razmotri i eventualno dopuni** postojeći set **vizija održivog razvoja** Crne Gore u kontekstu napretka u ostvarivanju prioritetnih političkih procesa.

- ⁱ I pored toga što su koordinatori koji su radili na obradi dostavljenih podataka iz više navrata tražili dodatna pojašnjenja za sve mjere kod kojih nedostaju podaci, isti nijesu dostavljeni.
- ⁱⁱ Aktivnosti na kraju 2012. godine bile su tek na nivou pripreme za proglašenje jednog takvog područja (prvih 3%)
- ⁱⁱⁱ Bruto domaći proizvod u tekućim cijenama predstavlja vrijednost svih proizvedenih dobara i usluga rezidentnih jedinica, tj. zbir bruto dodatih vrijednosti po djelatnostima i poreza na proizvode umanjene za subvencije na proizvode.
- ^{iv} Po osnovu privatizacije i dokapitalizacije EPCG-
- ^v u vidu projekata koje će realizovati Ministarstvo nauke iz kredita Svjetske banke kroz projekat INVO Visoko obrazovanje, istraživanje i inovacije za konkurentnost Crne Gore. Projekat se realizuje u periodu 2012-2017. godine i za ove namjene će biti utrošeno cca 6Mil€.
- ^{vi} U 2008. godini potrošnja Kombinata aluminijuma Podgorica (KAP) i Željezare Nikšić predstavljala je oko 45% ukupne finalne potrošnje energije i 50% finalne potrošnje električne energije u Crnoj Gori.
- ^{vii} Podaci o pismenosti stanovništva se uglavnom dobijaju sa Popisa stanovništva koji se sprovodi jednom u 10 godina tako da je teško između dva popisa pratiti stanje pismenosti stanovništva.
- ^{viii} TRIX index predstavlja indikator produktivnosti mase fitoplanktona koji zavisi od promjenjivih indikatora koji definišu stanje produktivnosti vodenog ekosistema.
- ix oligotrofno - vrlo dobro, mezotrofno - dobro, eutrofno - umjereno dobro i ekstremno eutrofno – slabo
- x Uključuje i šumsko zemljište
- xi Izvor podataka je Prvi nacionalni izvještaj Crne Gore o klimatskim promjenama prema okvirnoj Konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC).
- xii osnova za pripremu ovog dijela Akcionog plana je Platforma Crne Gore za učešće na Samitu Rio+20

